

ORDASI ÁGNES*

Elveszve Kelet-Európa dzsungelében

Larry Wolff: *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*. Stanford University Press. Stanford, California, 2020. 304 oldal

1919. június 26-án, két nappal azelőtt, hogy Hermann Müller külügyminiszter és Johannes Bell gyarmatügyi miniszter Németország képviselőjében aláírta volna a versailles-i békeszerződést, Woodrow Wilson amerikai elnök egy nem mindennapi esemény részese lehetett. A szobájába egy fenyegetően morgó tigris ugrott, illetve egy komótosan a fülét mozgató elefánt totyogott be. Wilson azonban nem a párizsi állatkert elszabadult lakóival nézett farkasszemet, hanem magánorvosa, Cary Graysons gyerekeinek felhúzható játékaival. Ray Stannard Baker újságíró naplója szerint az ártatlan csínyt Wilson személyes kísérete követte el, hogy a feszült és kimerült elnököt kiszabadítsák mindennapi gondolatainak fogságából. Ez a feladat nem ígérkezett könnyűnek és a tréfa pozitív fogadtatására sem volt garancia. Wilson mégis elmosolyodott, majd hosszú idő után először hangosan felnevetett.¹

Baker története nyilvánvalóan nem tartozik a Párizs környéki béketárgyalások legnagyobb horderejű pillanatai közé, és elsöre nem sok relevanciát mutat az itt tárgyalt monográfia mottójául választott idézettel, Rudyard Kipling *A dzsungel könyvének* kiragadott versszakaszával.² Arra mégis alkalmas, hogy szemléltesse, amit Larry Wolff, a New York-i Egyetem Európa Történelem Tanszékének Silver

* A szerző történész a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának segédlevéltárosa. E-mail: wolfsrain17@gmail.com

¹ Larry Wolff: *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*. Stanford University Press. Stanford, California, 2020. 244–245.

² „Now this is the law of the jungle, as old and as true as the sky, And the wolf that shall keep it may prosper, but the wolf that shall break it must die. / As the creeper that girdles the tree trunk, the law runneth forward and back; For the strength of the pack is the wolf, and the strength of the wolf is the pack. / Wash daily from nose tip to tail tip; drink deeply, but never too deep; And remember the night is for hunting and forget not the day is for sleep.”

Professor címmel kitüntetett tanára 2020 elején publikált könyvében magára vállalt. Tehát az amerikai elnök azon képzeinek, szimpátiáinak és (feltételezett) érzelmeinek ismertetését, amelyek az első világháborút követő „új rendszer” struktúráját, az európai államok geopolitikai kondícióját, valamint Kelet- és Nyugat-Európa fogalmainak kulturális kontextusonként eltérő felfogását is meghatározhatták.

Wolfftól a mentális folyamatok, ideák és különböző konceptuális jelenségek tanulmányozása nem idegen. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint 1994-ben megjelent *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* című kötete, amelyről bár megoszlanak a vélemények,³ mégis alapműnek számít a Kelet-Európa történelmének „hagyományos” kutatói, valamint a posztmodern, az intellectual és a cultural history irányzatát követő történészek körében.⁴ Hasonló mondható el Wolff 2002-ben kiadott, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment* és a 2016-ban napvilágot látott *The Singing Turk: Ottoman Power and Operatic Emotions on the European Stage from the Siege of Vienna to the Age of Napoleon* című munkáiról is. Noha a szerző új könyvében Woodrow Wilson nevét a főcímben is feltüntette, ez alkalommal sem politikai életrajzot és/vagy diplomáciatörténetet, de még csak nem is pszichobiográfiát alkotott. A kötet tárgyát és sajátos megközelítését sokkal inkább a cím második fele, a „reimagining”, vagyis az „újraképzelné” és az „Eastern Europe” kifejezések jelzik.

Wolff témaválasztását saját bevallása szerint két fő tényező indokolta, az aprópót pedig a békerendszer létrejöttének centenáriuma adta. Először is a korábban a 18. század vonatkozásában tanulmányozott Kelet- és Nyugat-felfogások 20. századra való kiterjesztésének szándéka. Másodszor pedig az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalások általánosan ismert narratívája kötetlenebb interpretálásának megvalósítása. Óvatosságra int azonban, hogy a szerző által képviselt posztmodern amerikai történetírás dekonstrukciós, „feltalálási”, újraértelmezési,

Rudyard Kipling: *The Second Jungle Book/The Law of the Jungle*. 1895. https://gutenberg.org/files/1937/1937-h/1937-h.htm#link2H_4_0002 (Letöltés ideje: 2021. május 25.)

³ A Wolff munkájával szembeni fenntartásokat többek közt Gelléri Gábor, valamint Dupcsik Csaba is összefoglalja. Gelléri Gábor: Találjunk ki egy Kelet-Európát! In: *Regio* 12. évf. (2001.) 2. sz. 196–203., Dupcsik Csaba: Falak és Faltörők: <http://magyar-irodalom.elte.hu/2000/uj/02.htm> (Letöltés ideje: 2021. május 6.)

⁴ Peter E. Gordon: What is Intellectual History? https://projects.iq.harvard.edu/files/history/files/what_is_intell_history_pgordon_mar2012.pdf (Letöltés ideje 2021. május 6.), Majtényi György: Az „új kultúrtörténet”-ről. In: *Aetas*. 20. évf. 2005. 3.sz. 162–169., Szívós Erika: Politikai tudattalan és porba hullt királyi fő, avagy az „új kultúrtörténet” csapdái. In: *Sic itur ad astra*, XI. évf. (1999) 1. sz. (143–154.) 144. A legelterjedtebb meghatározás szerint a két posztmodern irányzat közti legfőbb különbség abban lehet fel, hogy míg az intellectual history elsősorban az ideákra és azok tartalmára koncentrál, addig a cultural history középpontjában az ideák terjedésének, kulturális hatásának vizsgálata áll. Ennek ellenére az intellectual és a cultural history közti határ konfúz, és a két műfajt gyakran a magukat az egyik vagy a másik kategóriába besoroló történészek is párhuzamosan művelik.

„revizionista”⁵ jellegzetességei magukban hordozzák a történelem indokolt mértéken felüli relativizálásának és esztétizálásának veszélyeit.⁶ Wolff – ezt elkerülendő – munkáját a legtöbb teoretikus szerzővel ellentétben széles és változatos forrásbázisra építette fel. A kötet forrásjegyzékében a másodlagos szakirodalmon kívül levelezések, memorandumok, jegyzőkönyvek, visszaemlékezések, naplófeljegyzések, sajtóanyagok, politikai programok és beszédek hivatkozásai egyaránt fellelhetők.⁷ A források közül mindenekelőtt a Harvard Egyetem levéltárának Archibald Cary Coolidge-hoz köthető állománydokumentumai és Arthur S. Link hatvankilenc kötetes, *The Papers of Woodrow Wilson* című forráskiadványa érdemel említést.⁸

A gazdag forrásfelhasználás indokolt is, mivel Wolff az outsider-insider perspektívák közti különbségek és hasonlóságok, kölcsönhatások azonosítására és a kelet-európai⁹ viszonyokat övező, korabeli amerikai naivitás, tudatlanság feltárására is kísérletet tesz. Ebből adódóan a kötet egyik nagy kérdése az, vajon egy „más világból” érkező „kívülálló” milyen előzetes ismeretekkel, előítéletekkel bírhatott, és mit érzékelhetett az európai jellegzetességekből és folyamatokból. Illetve, hogy egy „tudatlan idegen” megfelelő befolyás és hatalom birtokában mennyiben volt képes és jogosult a régió és lakosainak sorsába beleszólni és viszonyaikat átalakítani. Wolff a problémát az USA első embere, a virginiai születésű Wilson vélt és valós gondolatainak tipikus és atipikus példáján keresztül vizsgálja meg.

A szerző kérdéseivel egyben a Kipling-idézet is kontextualizálódik. Megerősítést nyer, hogy azt Wolff nemcsak a „nomen est omen” jegyében választotta,¹⁰ hanem a kötet fő mondanivalójának summázására szolgál. Vagyis annak a tanulságnak a hangsúlyozására, hogy a dzsungel törvényeit mindenkinek, még a „másnak”, az „idegennek” is ismernie kell. Wolff munkája szerint ugyanis a történelemből és politikatudományból doktori fokozattal büszkélkedő Wilson – akárcsak Maugli – 1917-ben úgy találta magát a kelet-európai „dzsungel” sűrűjében, hogy annak sajátos működéséről és törvényeiről szinte semmit sem tudott. Tehát arról a területről, melynek sorsáról alig két évvel később a béketárgyalásokon a Nagy Négyek egyikeként döntött. Wilson/Maugli ezen „tudatlanságát” és „másságát” ráadásul különösen problematikusá tette, hogy nagyhatalmi befolyásánál, „súlyánál” fogva

⁵ A kifejezést a „revideálás”, felülvizsgál, újraértékel értelmében használom.

⁶ Magyarics Tamás: Klió és/vagy Kalliopé? A posztmodern amerikai történetírás néhány kérdése. In: *Aetas*. 11. évf. 1996. 1. sz. <https://epa.oszk.hu/00800/00861/00001/magyar.html> (Létöltés ideje: 2021. május 27.)

⁷ Megjegyzést érdemel, hogy a kötetben bár jelentőséget kapnak a térképek, a jegyzékekben ennek nyomai nem lelhetők fel. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy a térképek az egyes beszámolókat, jelentések mellékletét képezték.

⁸ *The sixty-nine volumes of The Papers of Woodrow Wilson*. Szerk.: Arthur S. Link. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1966–1994.

⁹ A szerző Kelet-Európán Kelet-Közép-Európát érti.

¹⁰ Ez az állítás jelen sorok írójára is igaz. O. Á.

akarva/akaratlanul (is) főszerepet vállalt Kelet-Európa határainak átrajzolásában. Jóllehet ezzel a hagyományos összeköttetéseket, formális és informális kapcsolatokat nem feltétlenül szakította szét.

Wilson kivételes „impaktfaktorával” függ össze, hogy Wolff nagy figyelmet szentel az amerikai elnök önképének, saját „missziós küldetéstudatának”, szerepfelfogásának is. Az elnököt ezért nem mint politikust, hanem mint érző, érzékelő, élményeket megélő és tapasztalatokat felhalmozó individuumot mutatja be; mint egy „embert”, aki folyamatosan reflektál az őt ért hatásokra. Wolff egyik legfőbb tézise is abban ragadható meg, hogy nemcsak Wilson hatott Kelet-Európára, de a terület (és a vele kapcsolatos tapasztalatok) is hatottak rá. A kötetben előtérbe kerülnek a szociális hálók működését, a tapasztalat- és a tudástranszfert, a fogalmak, ideák többsikű interpretációs lehetőségeit meghatározó azon tényezők, melyek az elnök gondolkodását formálták és döntéseit meghatározhatták. Wolff munkája ezért akár tapasztalat- és fejlődéstörténetnek, „dzsungel/Kelet-Európa” felfedezésének, megértésének és újraképzelésének, történetének, de egyes attitűdjeit tekintve akár még érzelemtörténetnek is felfogható.

A szerző Wilson Európa-képének és politikai koncepciójának alakulását különböző szintereken és léptékekben négy nagy fejezetben vázolja fel, és az elnök mentális változásait, álláspontjainak alakulását mint folyamatot járja körül. Ezért a kronologikus sorrend helyett a problémák határozzák meg a rendezőelv logikáját. Wolff számára a kiindulópontot és az első fejezet témáját Wilson családi és szociális háttere, valamint az Oszmán Birodalomról szerzett korai ismeretei jelentik. Vagyis a viktoriánus kor oszmánellenes öröksége, amely leglátványosabban William Ewart Gladstone brit miniszterelnök 1876-os *Bulgarian Horrors and the Question of the East* pamfletjében, illetve a Princeton egyetem hagyományában érhető tetten. Az első világháború alatt Wilson ezen benyomásait az ifjútörökök politikája és az örmény népirtás csak tovább erősítette.

Wilson Kelet iránti érdeklődését az USA 1917-es hadba lépése ébresztette fel, mikor is Európa politikai, földrajzi és etnográfiai sajátosságaival szükségszerűen foglalkoznia kellett. Ennek érdekében döntött az Inquiry szakértői vizsgálóbizottság felállításáról, amelybe kizárólag a kelet-európai viszonyokat alaposan ismerő, a helyi nyelveket beszélő tudósok és tudósítók kerültek. Többek közt ilyen volt Thomas Jefferson egyenesági leszármazottja, a történész és ottománszakértő Archibald Cary Coolidge, az Amerikai Földrajzi Társaság igazgatója, Isaiah Bowman, vagy éppen Howard Lord and Robert Kerner. Az Inquiry legfőbb feladatát a helyszíni információgyűjtés és az elnök folyamatos tájékoztatása képezte. Wilson ugyanis élete során még látogatóként sem jutott el soha Kelet-Európába, és a régióról csupán közvetett ismeretei lehettek.

Az Inquiry beszámolóí ellenére azonban Wilson a gladstone-i koncepció azon fő morális célkitűzésétől, hogy az oszmánokat „ki kell űzni” Európából, a későbbiekben sem távolodott el. Igaz, állásfoglalása újabb árnyalatokkal bővült: az

Oszmán Birodalommal szemben elfoglalt ellenséges meggyőződését fokozatosan felváltotta a szultáni despotizmus bírálata, 1918 januárjára pedig retorikája közép-pontjába a „jogosság és igazság”, valamint az „ottomán elnyomás” alatt élő népek felszabadításának szándéka került. Ez vezetett a híres wilsoni 14 pont megfogalmazásához, amiben az önrendelkezés elve még nem(!), de a népek önálló fejlődésének és feltétlen biztonságának szavatolása már konkrét megfogalmazást nyert. Mindazonáltal amikor Párizsban egy esetleges anatóliai és/vagy konstantinápolyi mandátum amerikai elvállalása felmerült,¹¹ Wilsonnak saját hatalma korlátaival, a szenátus tiltakozásával és az amerikai közvélemény súlyával kellett szembenéznie. A kérdés végül az általános amerikai anyagi érdekek és a „disinterestment” politikája, nem pedig Wilson küldetéstudata és a „gyámolítandó” kis népek iránt érzett szimpátiája javára dőlt el. A szenátus nyílt állásfoglalása és Wilson politikájával szembeni fenntartásai a versailles-i békeszerződés, valamint a Népszövetség negatív amerikai fogadtatását és elutasítását is előrevetítették.¹²

Wolff a második fejezetben Wilsonnak az Osztrák–Magyar Monarchiáról alkotott képe átformálódását elemzi. Tehát azt, hogy az elnök miként jutott arra a következtetésre, hogy a Habsburg Birodalom csupán egy kiüresedett, tartalmát és funkcióját vesztett, az új rend létrehozását akadályozó antagonizmus. Ebben a folyamatban legalább akkora szerepe volt Wilson Oszmán Birodalomról szerzett ismeretei elmélyülésének, mint a „lincolni mintáknak”¹³ és az „emancipációs háborújának”, a németek európai hegemoniájától való félelemnek, valamint az osztrák–magyar diplomácia rövidlátó politikájának. Ebből a fejezetből kiviláglik, hogy Wilson eredetileg nem törekedett az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolására. Az Inquiry tanácsára a Birodalmat csak destabilizálni akarta, amire a nemzetiségi mozgalmak felkarolása tűnt a legalkalmasabb eszköznek. A cél az volt, hogy a Monarchiát olyan helyzetbe kényszerítsék, amiből csak teljes átalakulása és demokratizálódása árán szabadulhat. Wilson és tanácsadói véleménye hamarosan megváltozott, és idővel arra a következtetésre jutottak, hogy a Habsburg uralmi elitnek rugalmatlansága és a hatalomhoz való görcsös ragaszkodása miatt Ausztria nem lesz képes a Bécs és Washington közti, jövőbe vezető „aranyhídon” átkelni. Még akkor sem, ha a fiatal Károly király modern ruhákba öltözik és „valódi demokrataként” villamossal, a néppel együtt közlekedik. Ezt a vélekedést Walter Lippmann és Frank Cobb 1918 végi memoranduma szintén osztotta. Az Inquiry két újságírója

¹¹ Az ötletet állítólag Arthur James Balfour vetette fel, és azt mindenekelőtt a britek szorgalmazták.

¹² 1919. február végén Wilson hazautazott Párizsból, hogy nagyszabású kampányt indítson a békeszerződés és a Nemzetek Szövetségének elfogadtatása érdekében. Az elnök több mint fél évig tartó aktív amerikai „népszerűsítő hadjárata” és távolléte a békekonzferenciáról nem jártak sikerrel. Mivel Wilson az ellenzői által felvetett kompromisszumokat rendre elutasította, 1919. november 19-én a szenátorok nem szavazták meg a ratifikálást.

¹³ Wolff a kötetben a „Lincolnesque emancipation” fogalmat használja és – utalva Abraham Lincoln a rabszolgák felszabadításáról szóló proklamációjára – az „elnyomott népek” emancipálását érti rajta.

rámutatott, hogy a Monarchia meggyengülése miatt a 14 pontban kilátásba helyezett autonómia már nem elfogadható alternatíva a nemzetiségeknek, és a szabad fejlődés, az önálló (nemzet)állam lehet az egyedül megvalósítható alternatíva.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásával viszont újabb konfliktusok merültek fel. Az egyik ilyen problémának a hirtelen keletkező hatalmi vákuum betöltésének kérdése számított, hiszen erre a szerepre több jelentkező is akadt. Példának okáért ilyen volt Olaszország: egyre vehemensebb területi követeléseit Dél- és Délnyugat-Anatóliára és a kelet-adriai régióra – ideértve Fiumét, Dalmáciát és Albániát is – egyaránt kiterjedtek. Az olasz igények különösen problematikusnak bizonyultak, mivel azok nemcsak az általános béke létrehozását akadályozták, hanem a délszláv állam törekvésein kívül Wilson elveivel és az amerikai érdekekkel is összeütköztek. Az amerikai elnök éppen ezért vitatta az 1915-ös londoni szerződés érvényét, amit ő maga alá sem írhatott, és amiről egyébként is azt tartotta, hogy mivel azt a Habsburg Monarchia általi fenyegetés elhárítására kötötték meg, a Birodalom megszűnésével hatályát veszítette.

A fejezet legizgalmasabb részét a „régí” és „új” állam fogalmi meghatározásának dilemmái adják, ami főleg a Habsburg múlttal és örökséggel való morális szembenézés és a háborús károk megtérítésének mikéntje miatt vált megkerülhetlenné. Vajon az egyes utódállamok jóvátétel vagy hozzájárulás fizetésére kötelesek-e, illetve, az „új” minőség kiket illelhet meg? Vajon mennyiben számított „régí” vagy „új” államnak a köztársasággá alakult Ausztria, a hamvaiból feltámasztott Lengyelország, a területeit megsokszorozó Románia, esetleg a Habsburg intézményi struktúrából legtöbbet merítő Csehszlovákia? E kérdések eldöntése során Wilson civilizátori és „megváltói” küldetéstudatán kívül fontos tényezőnek számított az Amerikában élő bevándorlókolóniák potenciális politikai bázisteremtő képessége.

Ám, ahogy már esett róla szó, Wilson álláspontját nemcsak a racionális politikai és gazdasági megfontolások formálták, hanem személyes impressziói és az utódállamok képviselőivel kialakított magánjellegű kapcsolatai is. Noha e téma az egész kötetet átszövi, Wolff a szimpátiák kérdését koncentráltan a harmadik fejezetben tárgyalja. Ez az érzelmetörténeti attitűdöket felvető szakasz azért is lényeges, mert Wolff szerint Wilson gondolkodására kimondottan nagy hatást gyakorolt a szintén akadémikus cseh Thomas Masarykkal, valamint a lengyel zongoraművésszel, Jan Paderewskivel ápoltt intellektuális „barátsága”. Egyrészt azért, mivel általuk mentális térképe új formákkal, a régióról alkotott „tudása” további részletekkel bővült, mely ismereteket kül- és belpolitikájában is eredményesen felhasználhatta.¹⁴ Miként Wolff megállapítja, a Kelet-Európa politikai viszonyaiban, történelmében, földrajzi és etnográfiai adottságaiban való jártasság fontos kompetenciává vált. Másrészt az elnök személyes kapcsolatai azért is lényegesnek bizonyultak, mert Wilson a (részben megszületendő) kelet-európai államokat az őt felkereső

¹⁴ Erre a legjobb példa a Masaryktól kölcsönzött „kis nemzetek” terminusa.

képviselőikén keresztül „képzelte el”, és a róluk alkotott benyomásait nemzetükre is kivetítette.

Az elnök barátságai távolról sem voltak egyenrangúak. Wilson szimpátia-piramisának tetején kezdetben a „csehszlovákok” és a lengyelek, a legalján pedig a románok helyezkedtek el. Ez különösen az utódállamok egymással való rivalizálása miatt bírt jelentőséggel. Példának okáért a montenegrói és a szerb uralkodó esetében, vagy az olasz és délszláv érdekellentétek során. Jól ismert tény, hogy Wilson az orosz befolyás és a kommunista eszmék terjedésétől egyaránt tartva mindkét esetben Belgrádnak kedvezett.¹⁵ Az is igaz azonban, hogy ezeket a kapcsolatokat sajátos dinamika jellemezte, nem voltak statikusak. Ekképpen még az is előfordult, hogy Wilson csalódott, és/vagy már csak saját büszkesége miatt ragaszkodott egy korábban dédelgetett „pet nation” támogatásához. 1919 tavaszára így váltak a lengyelekből „kellemetlen barátok”, a bolgárok pedig eképp nyerték el a „legmohóbb és legbrutálisabb kis nemzet” jelzőt.”

Az amerikai elnök személyes szimpátiájának jelentőségével az utódállamok képviselői is tisztában voltak, ezért változatos módszerekkel törekedtek jóindulatának elnyerésére. Mindazonáltal, ahogy a román királynő példája mutatja, ez nem sikerülhetett mindenkinek. Annak ellenére, hogy Mária mindent megtett Nagy-Románia létrehozása érdekében, nyílt propagandájával, valamint az elnök villásreggelijéről való 25 perces késésével kimondottan rossz benyomást tett Wilsonra. Edith Benham, a First Lady titkárnője a kínos alkalomra később úgy emlékezett vissza, hogy „végig, amíg várakoztunk, láttam az elnökön, hogy Dobrudzsa vagy Románia egy szeletét épp levágják”.¹⁶ Wolff a kötetében arra is rámutat, hogy kezdetben Wilson Magyarország képviselői előtt sem zárkózott el, ám Kun Béla tanácsköztársasága és a bolsevizmus veszélye, valamint a szomszédos államokkal való területi viták hamar véget vetettek Wilson érdeklődésének. Kun Béla ugyanis egyik békekötőnek sem volt a „barátja”, a nagyhatalmak „támogatni egy barátot” íratlan szabálya pedig egyben azt is jelentette, hogy nem pártfogolták azt, aki nem tartozott a „kiváltságosok” körébe.

Wolff a negyedik fejezetben a népakarat megnyilvánulási és kifejeződési lehetőségeiről számol be. Ez azért fontos téma, mert bár Wilson 1918 őszén végül az önrendelkezés elve mellett kötelezte el magát, fogalma sem volt arról, hogy tulajdonképpen mit is akarnak a kis nemzetek, jövőjüket melyik állam keretein belül és milyen formában képzelik el. Az amerikai elnök progresszív demokratáként – és mert Kelet-Európát egyébként is ötletei egyfajta kísérleti laboratóriumnak tartotta – e kérdések megválaszolására a legalkalmasabb eszközt a népszavazásban vélte felfedezni. A népszavazások elrendelésével viszont az is felvetődött, vajon kik és milyen módon jogosultak arra, hogy a népek nevében döntsenek? A különböző

¹⁵ Hasonló mondható el az „elmaradott” jugoszláv versus civilizált olasz érdekellentét kapcsán.

¹⁶ Idézi Larry Wolff: *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe*. Stanford University Press. Stanford, California, 2020. 142.

polgári jogokkal bíró, tanult és művelt polgárok, vagy az olyan egyszerű közemberek, mint azok a lengyel kecskepásztorok, akik 1919 tavaszán a Tátrából jószerével gyalog érkeztek a párizsi Crillon Hotelbe, hogy meggyőzzék az amerikai elnököt: a csehszlovák–lengyel határt máshol húzzák meg.

Noha hasonló dilemmákkal csaknem valamennyi kelet-európai államban számolni kellett, amelyeket Wolff elsősorban Lengyelország példáján mutatja be. A szerző választása nem véletlen. Először is azért, mivel korábban Ukrajnában¹⁷ beható kutatásokat végzett a témában, melyről még egy külön kötet is született.¹⁸ Másodszor pedig azért, mert a nagyhatalmak által feltámasztott Lengyelország a kifelé kommunikált nemzeti homogenitása ellenére komoly nemzetiségi problémákkal küzdött. Többek közt Galíciáért még Ukrajnával is konfrontálódott, ami külpolitikai vonatkozásain túl olyan belpolitikai kérdéseket is maga után vont, mint amilyeneknek a hovatartozás, az állampolgárság fogalmai, a reprezentativitás, az „exclusion/inclusion” jelenségei, azaz lényegében a kisebbség-többség viszonyrendszere tekinthetők.

Wilson számára – nem függetlenül az Amerikai Egyesült Államok izraelita közösségeinek hatásától – különösen a nagyszámú zsidóság helyzete és sorsa vált kulcsfontosságúvá, hiszen az utódállamok többségében még állampolgárságuk is vitatott volt. A zsidókkal szembeni lengyel atrocitások (például a lembergi pogrom) az elnök számára hamarosan három dolgot tett világossá. Egyfelől azt, hogy a világon csupán tizenhárom millió zsidó él, és ők is elszórtan, különböző államok területén. Másfelől, hogy Kelet-Európa komplexebb és ellentmondásosabb, mint gondolta, és nem lehet „igazságosan”, tisztán etnográfiai szempontok szerint átrendezni. Végül pedig, hogy éppen a kelet-európai zavaros nemzetiségi viszonyok miatt a létrehozott „nemzetállamokba” korporált kisebbségeket nemzetközi jogokkal és törvényekkel kell megvédelmezni. Ugyanakkor, ahogy Wolff az időközben miniszterelnökké választott Paderewski példájával illusztrálja, a kisállamok vezetői a nemzeti önrendelkezés koncepcióját tudatosan és öncélúan csak hivatkozási pontként, retorikai szólamként, saját és/vagy többségi nemzeteik érdekei előmozdítására használták.

A jogok és az újabb területek élvezetét maguknak és „elképzelt nemzetüknek” akarták fenntartani, és ódzkodtak attól, hogy a kiváltságokból a „másoknak”, a határaikon belül található etnikai és/vagy vallási kisebbségeknek is juttassanak. Magyarán, annak ellenére, hogy Csehszlovákiában, Lengyelországban és Jugoszláviában Wilsonról köztereket, pályaudvarokat neveztek el, az utódállamok vezetői jelentősen eltérő elképzeléseket és elvárásokat fogalmaztak meg a nagyhatalmi szerepvállalással és protektorátussal kapcsolatban. A kül- és belügyeikbe való beavatkozások ellen egy emberként tiltakoztak, a kényesebb kérdéseket pedig

¹⁷ Wolff Ukrajnán az 1917 tavaszán megalakult Ukrán Népköztársaságot érti.

¹⁸ Larry Wolff: *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture* Stanford: Stanford University Press, 2010.

igyekeztek elhallgatni, vagy legalábbis elkerülni. Ezt példázza az az eset, amikor 1919 tavaszán Wilson Romániát és Csehszlovákiát figyelmeztette, hogy a magyarországi területek megszállása Kun Béla rezsimjének kedvez, Ion I. C. Brătianu az amerikai elnököt az alábbi szavakkal torkolta le: „*ezek azok a kérdések, amiket mi jobban tudunk, mert mi vagyunk közelebb*”. Illetve az sem meglepő, hogy Wilson csak 1918 őszén, útban Európa felé értesült arról, hogy a németek száma Csehországban akár a hárommillió¹⁹ is meghaladhatja. „*Milyen érdekes! Masaryk ezt nekem sosem mondta*” – kiáltott fel (állítólag) izgatottan.

Wilson tehát az Inquiry működése, személyes érdeklődése és elkötelezettsége, valamint tudatos önművelődése ellenére is csak szórványos, megszárt, másodkézből származó információkkal bírt. Ezért ragaszkodhatott annyira a varázsszököként aposztrofált népszavazás intézményéhez. Továbbá ezért lehetett számára felfoghatatlan, amikor a felső-sziléziai és karintiai referendumok révén azzal szembesült, hogy a nemzetiségi szempontok helyett és/vagy mellett még Kelet-Európában is gyakran másfajta érdekek és lehetőségek kerülhettek előtérbe.

Összességében elmondható, hogy Wolff kötetében számos, eddig nem, vagy kevésbé vizsgált aspektusát veti fel az első világháborút követő európai struktúra kialakulásának és Wilson politikájának. Mindez annak köszönhető, hogy bár alapvetően Európa-történetről van szó, Wolff az átalakulással és az új rend létrejöttével párhuzamosan felvetett nagy kérdéseket – úgymint az outsider-insider perspektívák, a tudástranszfer jelentősége, az állampolgárság, az önrendelkezés, a reprezentativitás, vagy éppen a kisebbségi joggaranciák dilemmái – nemcsak egyszerűen Amerika felől közelíti meg, de a léptékek váltogatásával, azokat különböző szintereken és szinteken, egészen az individuuum szférájáig leásva tanulmányozza. Wolff szórakoztató stílusban, bő forrásbázisból kiválogatott találó példák felhasználásával újabb árnyalatokkal és metodológiai megoldásokkal gazdagítja és formálja a Párizs környéki békerendszer tárgyalásairól alkotott képet. Ám talán még fontosabb, hogy inspirál, gondolkodásra sarkall, és szellemi diszpítákat provokál.

A fentiekből következik, hogy bár a szerző posztmodern megközelítése olykor kissé elrugaszkodottnak, leegyszerűsítőnek, vagy éppen „fluidnak” tűnhet, a *Woodrow Wilson and the Reimagining of Eastern Europe* még akkor is fontos munkának fog számítani, ha esetleg az 1994-es *Inventing Eastern Europe* olvasottságát csak idővel tudja meghaladni.

¹⁹ Wolff az angolszász irodalom hagyományainak megfelelően Csehországra a Bohémia kifejezést használja.